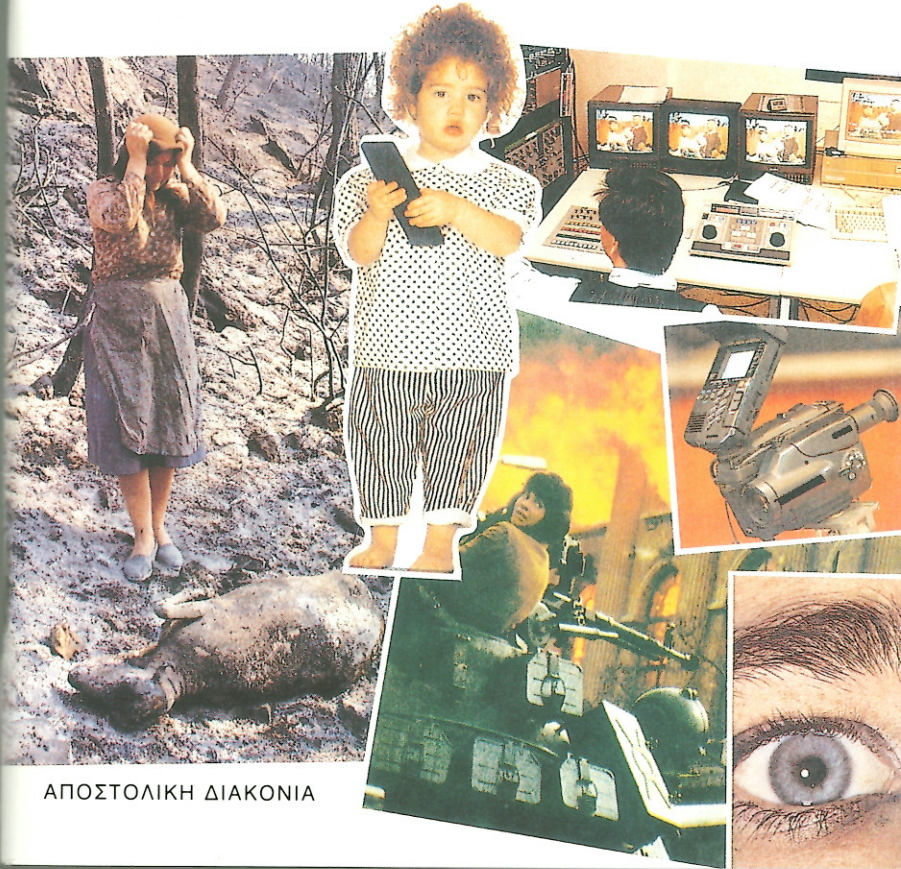

Ἄλεξ. Μ. Σταυρόπουλου
Ἀναπλ. Καθηγητοῦ τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν

Ἡ αὐτοκρατορία τῶν εἰκόνων

ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ

Ἀλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου
Ἀναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν

**Ἡ αὐτοκρατορία
τῶν «εἰκόνων»**
(ποιμαντική προσέγγιση)

«Φυλλάδια ἐπικαιρότητος», ἀριθ. 34

ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ

Ἄνδρα ἄνδρα
καταγγέλλω

ΕΚΔΟΣΗ

© Ἀποστολική Διακονία
Ἰασίου 1 – 115 21 Ἀθήνα, τηλ. 72.28.008
Ἔκδοση Α' 1994
Κ.Α. 99.19.034
ISBN 960-315-122-X

«Ποιμαντική προσέγγιση τῶν “εικόνων”, σημαίνει ἄμεση ἀναφορά καί παραπομπή τῶν “εἰκόνων” στίς ἀλήθειες τοῦ Εὐαγγελίου».

(Τό σκίτσο προέρχεται ἀπό τήν ἐφημερίδα
«Ἡ Καθημερινή» τῆς 22.4.1990).

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Θεμελιώδης μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ προσπάθειά της νά ἐπικοινωνήσῃ μέ ὄλους τούς ἀνθρώπους καί νά γεφυρώσῃ τυχόν ὑπάρχοντα χάσματα καί κενά ἐπικοινωνίας, ἔτσι ὥστε τό πέραςμα τοῦ μηνύματός της νά γίνεται ἀνεμπόδιστα καί νά βρίσκει τό στόχο του.

Ὅλοι γνωρίζουμε τή δύναμη πού ἔχουν οἱ εἰκόνες πού κυκλοφοροῦν γύρω μας, μέσα μας. Τό γνωστό ἀξίωμα «μία εἰκόνα ἀξίζει χίλιες λέξεις», τό ἐπιβεβαιώνει. Γι' αὐτό καί στό χῶρο τῆς ποιμαντικῆς ἐπικοινωνίας, τῆς ἐπικοινωνίας δηλαδή τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ τό Λαό, ἀνήκει καί ἡ ποιμαντική προσέγγιση τῶν «εἰκόνων», πού συνήθως προβάλλονται στήν κοινωνία μας ἀπό τά σύγχρονα μέσα ἐπικοινωνίας (ραδιόφωνο, τηλεόραση, τύπο, διαφήμιση κ.ἄ.) καί οἱ ὁποῖες ἐκπέμπουν συνήθως ποικιλία μηνυμάτων.

Μέ τήν προσέγγιση αὐτή ἐπιχειρεῖται ἄμεση ἀναφορά καί παραπομπή τῶν «εἰκόνων» στίς ἀλήθειες τοῦ Εὐαγγελίου. Γιά νά γίνει ὁμως κάτι τέτοιο, πρέπει νά βρεθοῦν ὀδηγητικῆς εἰκόνες πού θά μᾶς χειραγωγήσουν μέ τρόπο ὥστε νά τολμή-

σοιμε νά ἐλευθερωθοῦμε ἀπό τήν «αὐτοκρατορία»
εἰκόνων πού μᾶς γοητεύουν καί μᾶς καταδυνα-
στεύουν.

Τό μικρό αὐτό φυλλάδιο πού ἔχετε στά χέρια
σας προσπαθεῖ ἀκριβῶς, νά καταστήσει σαφές πῶς
μπορεῖ αὐτό νά γίνει πραγματικότητα καί νομίζω
ὅτι ὡς ἓνα σημεῖο τό ἐπιτυχᾶνει εὐαισθητοποιών-
τας τόν ἀναγνώστη γιά τούς δρόμους πού οἱ εἰκό-
νες ἀκολουθοῦν καί τήν κριτική πορεία πού ὁ ἴ-
διος καλεῖται νά ἐπιλέξει.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	5
ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΕΣ	
Δέσμοι τῶν εἰκόνων	9
Εἰκόνες χωρίς λόγια, πού λένε... περισσότερα καί ἐξαπατοῦν	12
«Συνηγορική» διαφήμιση	14
Εἰκόνες – πειρασμοί καί ἡ ὑπέρβασή τους.....	16
Μηχανισμοί ἀλλαγῆς	17
«Μηχανική τῆς ψυχῆς».....	19
Μάτια γιά ν' ἀκοῦνε: Ἐνα παράδειγμα.....	21
ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΜΗΝΥΜΑΤΑ	
Ἡ εἰκόνα καί ἡ γραφή της.....	24
Τρίτος Κόσμος καί εἰκόνες.....	26
Ἐνας κώδικας συμπεριφορᾶς.....	27
Πρακτικοί κανόνες	29
Ἐφαρμογή τοῦ κώδικος.....	32
Ἄ κώδικας καί οἱ ἑλληνικές Μ.Κ.Ο.Α.....	33
ΟΔΗΓΗΤΙΚΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ	
Ἄ μεταβολισμός τῆς εἰκόνας.....	37
Οἱ μητέρες.....	38
... καί ἡ Μητέρα.....	39
Ἡ Παναγία ὡς σύμβουλος.....	40
Παρθένε χειραγώγησον	44
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	47

ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΕΣ

Δέσμιοι τῶν εικόνων

Μέ κομμένη τήν ανάσα παρακολουθήσαμε ὄλοι στούς δέκτες τῆς τηλεοράσεως τά τελευταία γεγονότα σέ Ἄνατολή καί Δύση. Περισσότερο ὁμως τά γεγονότα ἐξ ἀνατολῶν συγκράτησαν τήν προσοχή μας. Ἦταν σάν ἡ Ἄνατολή νά ξαναβρῆκε πάλι τή φυσική της φορά κι ὁ ἥλιος νά φώτισε πάλι τίς χώρες της πρώτες μέ τίς ἀκτίνες του. Τώρα πιά εἶναι περισσότερες οἱ χώρες, κι ὄχι μία καί μοναδική, αὐτές πού μποροῦν νά ὀνομαστοῦν «Χώρες τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου». Ἐνός «ἡλίου τῆς δικαιοσύνης» πού θά ἐξασφαλίζει τήν μέσα στήν ἀγάπη καί τήν ἐλευθερία εἰρηνική συνύπαρξη τῶν λαῶν. Ἡ εἰρήνη ὁμως ὅπως λέει κι ὁ ποιητής «θέλει δύναμη νά τήν ἀντέξεις». Νά δοῦμε, ὁμως, ἀπό ποῦ θά ἀντλήσουν τή δύναμη οἱ λαοί γιά νά μπορέσουν νά πορευτοῦν τή νέα πορεία τους.

Τά πράγματα δέν εἶναι πάντως τόσο ξεκαθαρισμένα ἀκόμα. Ἡ ἀγωνία συνεῖχε τίς καρδιές μας μέ τίς εἰκόνες βίας πού ἡ δορυφορική λήψη ἔφερνε μέσα στά σπίτια μας. Τά σπίτια μας γίνανε δρόμοι, ἐνῶ οἱ δρόμοι γέμιζαν ἀπό ἀνέστιους ἀδελφούς πού ἔτρεχαν νά προφυλαχτοῦν καί δέν βρισκόταν τόπος καί κατάλυμα γι' αὐτούς

(πρβλ. Λουκ. β' 7) καί κάθε βήμα τους μπορούσε νά τούς ὀδηγήσει στό θάνατο ἔτσι ἐκτεθειμένοι πού ἐστιάζονταν στό κέντρο τοῦ σταυροῦ ἀνελέητων ἀκροβολιστῶν. Ἐναφέρομαι στά τελευταία συμβαίνοντα στή γειτονική μας Ρουμανία.

Εἰκόνες, ὅμως, κατέκλυζαν ἐδῶ καί πολλές ἐβδομάδες τήν ὄρασή μας καί ἀπό ἄλλες χώρες. Οἱ δημοσιογράφοι κυνηγώντας τήν ἐπιτυχία τῆς πρωτιάς ἔσπευδαν νά «κεντράρουν» ἀγανακτισμένα πρόσωπα καί νά τά προβάλλουν στίς μικρές ὀθόνες, «ἐκθέτοντάς» τα σέ ἀνελέητα μάτια μουσικῶν ὑπηρεσιῶν ἀσφαλείας πού ὑποχθόνια ἀναζητοῦσαν στή συνέχεια «καρρέ - καρρέ» «ἐχθρούς τοῦ λαοῦ» καί «πράκτορες ξένων δυνάμεων». Κι ὅλοι μέναμε μέ τό φόβο μή τυχόν καί ἐπαναλαμβανόταν αὐτό πού συνέβη στήν Κίνα λίγους μῆνες πρίν¹. Ἐκεῖ, μέ τή βοήθεια τῶν τέλειων λήψεων τῶν ξένων εἰδησεογραφικῶν πρακτορείων, ἡ Ἀσφάλεια ἐργαζόταν συστηματικά, ἐντόπιζε τούς πρωτεργάτες φοιτητές, τούς συνελάμβανε καί τούς ἐκτελοῦσε ἐν ψυχρῶ μέ τά ἔξοδα ὅλα πληρωμένα καί μέ δαπάνες τῆς οἰκογένειας, γιατί ἐκείνη χρεωνόταν νά πληρώσει τή χαρακτηριστική βολή πού σκότωνε τό θυμά. Ἡ οἰκογένεια, δηλαδή, ἦταν ὑποχρεωμένη νά καταθέσει τό ἀντίτιμο, τόν ὀβολό πού ἐξοφλοῦσε τή σφαῖρα, τό βόλι, πού ἐξασφάλιζε στόν ἐκτελούμενο τόν πηγαιμό του στόν ἄλλο κόσμο.

Καταλαβαίνετε, πόσο τά πράγματα μπορούν νά δουλέψουν ἀνάποδα. Κι αὐτό πού ἐμεῖς θεω-

ρούσαμε δημοσιογραφικό «λαυράκι» καί διεθνή καταγγελία, λειτουργοῦσε τελικά ὡς κατάδοση καί προδοσία. Βλέπετε, οἱ καλές δικές μας προθέσεις δέν ἀρκοῦν, ὅταν οἱ προθέσεις τῶν ἀντιπάλων εἶναι δόλιες. Ἐκείνους πού σκέπτομαι, ἐκτός ἀπό τίς ἀδικοχαμένες ζωές τῶν νέων παιδιῶν, εἶναι αὐτούς τούς νέους δημοσιογράφους καί ὀπερατέρ, πού κυνηγώντας τήν ἐπιτυχία, «δούλεψαν» ἄθελά τους γιά τούς ἄλλους. Βλέπετε, ὁ μεταμφιεσμένος σέ γιαγιά τῆς κοκκινোসκουφίτσας λύκος τοῦ μύθου ἔχει μεγάλα μάτια καί μεγάλ' αὐτιά γιά νά βλέπει καί ν' ἀκούει καλύτερα.

Ὅπως ὅποτε εἶμαστε τώρα πολύ κοντά καί χρονικά καί τοπικά στά γεγονότα γιά νά μπορέσουμε νά τά κρίνουμε τελεσίδικα. Μποροῦμε, ὅμως, νά καταστήσουμε λίαν ἐπιφυλακτικούς ἐαυτούς καί ἀλλήλους ὡς πρός τήν ἀποτελεσματικότητα καί τή σκοπιμότητα τῶν μέσων πού ἐπιλέγουμε. Δέν ἀρκεῖ μόνο ὁ ἐνθουσιασμός τῆς στιγμῆς. Δέν ὠφελεῖ πάντοτε νά κινούμεθα «ἀψήφιστα», χρειάζεται πολλή πολλή προσοχή σέ ὅλες μας τίς κινήσεις. Θυμάμαι αὐτό πού γραφόταν παντοῦ σέ δημόσιους χώρους κατά τή διάρκεια τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου στίς χώρες τῶν συμμάχων: «Βλέπε, ἄκου, σιώπα· ὁ ἐχθρός καιροφυλακτεῖ». Τά μυστικά πρέπει νά τά κρατάμε. Ὅλα τά πράγματα δέν λέγονται· ὑπάρχουν καί ἄρρητα καί ἄλλα πού πρέπει νά παραμένουν ἀπόρρητα.

Εικόνες χωρίς λόγια, πού λένε... περισσότερα καί εξαπατούν

Ἄκόμα πρέπει νά προσέχουμε, γιατί ὅλα δέν λέγονται δυστυχῶς μόνο μέ τό στόμα, «λέγονται» καί μέ εἰκόνες καί μάλιστα ὑπάρχουν καί «μαγικές εἰκόνες χωρίς λόγια» πού μέ λίγη προσπάθεια τά λένε ὅλα κι ἀκόμα περισσότερα ἀπ' αὐτά πού δείχνουν ἢ πού θέλουν νά δείξουν. Αὐτά μάλιστα πού λέγονται μέ τίς εἰκόνες ἢ ἀφήνονται νά ἐνοηθοῦν δέν εἶναι πάντα καί ἀληθινά. Εἶναι φορές πού μᾶλλον ἐσκεμμένα θέλουν νά εξαπατήσουν τούς βλέποντες καί νά τούς παραπλανήσουν, νά τούς ὑποσχεθοῦν ἄλλα ἀντί ἄλλων. Εἶναι καί φορές πού κι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι ἀποδεχόμαστε αὐτό τό παιχνίδι τῆς ἀπάτης.

Δέν ἔχουμε παρά νά θυμηθοῦμε μέ πόση μαεστρία ὑποβαλλόμασταν στίς «μαγικές εἰκόνες», πρόσφατων προεκλογικῶν συγκεντρώσεων. Δεχόμασταν ἀδιαμαρτύρητα τά πλάνα, τίς ὑπό διάπλατη γωνία εὐρυγώνιες λήψεις τῶν τηλεοπτικῶν καμερῶν πού μᾶς ἔδειχναν τεράστιες συγκεντρώσεις πλήθους, τά μοντάζ μέ πρωθύστερες καί ἑτεροχρονισμένες πρίζ. Ὅλ' αὐτά μᾶς συνέφεραν, ἀνταποκρίνονταν στίς ἐπιθυμίες μας, ἔτσι ἦταν ἀφοῦ ἔτσι τό νομίζαμε! Δεχόμασταν χειροκροτήματα καί ἰαχές κονσέρβας ἀφοῦ σάν ἀποτέλεσμα θά εἶχαν νά θριαμβολογήσουμε ἐναντι τῶν ἀντιπάλων μας.

Πουθενά ἄλλοῦ ἴσως δέν ἐφαρμόστηκαν τό-

σο καλά τά ψυχολογικά ἐκεῖνα φαινόμενα πού ὀνομάζονται «ἀντιληπτικές ἀπάτες». Ἀντιλαμβανόμαστε κατά τρόπο ἀπατηλό τά γεγονότα. Βλέπουμε αὐτά πού θέλουμε ἢ ἐκεῖνα πού θέλουν νά μᾶς κάνουν νά δοῦμε ἐφ' ὅσον συναντοῦν καί τίς δικές μας ἐπιθυμίες. Ἀκοῦμε αὐτά πού θέλουμε ν' ἀκούσουμε, προσθέτουμε, ἀφαιροῦμε ἤχους, εἰκόνες. Βλέποντας, δηλαδή, ἀκοῦμε συγχρόνως καί κάτι ἄλλο ἔστω κι ἂν δέν ὑπάρχει ἠχητικό ἐρέθισμα ἢ μπορεῖ νά συμβεῖ καί τό ἀντίθετο, ἀκούγοντας κάτι βλέπουμε συγχρόνως κάτι ἄλλο («συναίσθησις»): βλέπουμε ἢ ἀκοῦμε ἄλλα ἀντί ἄλλων («παραισθήσεις») ἢ καί χωρίς ν' ἀκοῦμε ἢ νά βλέπουμε, ἐμεῖς καί ἀκοῦμε καί βλέπουμε («ψευδαισθησίες»)². Συνήθως παίζονται ἢ μᾶς παίζουν ἄσχημα παιχνίδια «συνευδοκούντων» καί ἡμῶν τῶν ἰδίων.

Ὡς «ὀπαδοί» πειθόμαστε ἔστω κι ἂν εἶχαμε κάποιες ἀμφιβολίες στήν ἀρχή· τώρα, εἴμαστε ὑπεράνω καί πέραν πάσης ἀμφιβολίας. Ὁ «ἀντίπαλος» ἐνῶ βρισκόταν στήν μακαριότητα τῆς βεβαιότητας μετατίθεται στό στρατόπεδο τῶν ἀμφιβαλλόντων. Πρέπει λοιπόν νά πιστεύεις στά μάτια σου κι ὅταν ἀκόμα δέν πιστεύεις στά μάτια σου... κι ἐνῶ ἄλλοι ἐπιχειροῦν νά σέ βεβαιώσουν ὅτι τά φαινόμενα ἐξαπατοῦν.

Κυριολεκτικά σέ κάνουν ν' ἀηδιάζεις αὐτοῦ τοῦ τύπου οἱ μεθοδεύσεις καί οἱ χειρισμοί τῶν ἐπί τόπου καί τῶν ἐκτός τόπου καί χρόνου μαζῶν. Χειρισμοί - λαθροχειρίες: προσθέσεις, ἀφαι-

ρέσεις, διαιρέσεις, πολλαπλασιασμοί: όλες οι αριθμητικές πράξεις επί... ποδός για τή μάχη τών έντυπώσεων.

«Συνηγορική»³ διαφήμιση

Ό καταγισμός τών εικόνων δέν μάς καταλαμβάνει μόνο στά «πολιτικά» γεγονότα αὐτῶν ἢ παρελθουσῶν ἡμερῶν. Ἡ ἡγεμονία τών εικόνων μάς κυριεύει καί μάς ὀδηγεῖ δέσμιους καί μέσῳ ἄλλων πιά εὐχάριστων ἢ καί ἐορταστικῶν γεγονότων. Οἱ εἰκόνες μάς κατακυριεύουν καί ἀσκοῦν τή γοητεία τους πάνω μας. Οἱ διαφημίσεις ἀποτελοῦν ζωντανό παράδειγμα προσεταιρισμοῦ μας. Καί εἶναι πράγματι τόσο εὐρύ τό φάσμα τών διαφημιζομένων προϊόντων. Σκεφθεῖτε πῶς μέ μόνα τά ἔσοδα ἀπό διαφημίσεις λειτουργοῦν ὀλόκληροι ραδιοφωνικοί καί τηλεοπτικοί σταθμοί. Πρέπει λοιπόν ἡ διαφήμιση νά «πουλάει», ἀλλιῶς ποιός θά τῆς ἔδινε σημασία.

Οἱ ὑπεύθυνοι θά ἀναζητοῦσαν ἄλλους τρόπους προβολῆς τών προϊόντων τους ὥστε τό ἐρέθισμα ἀκολουθώντας σίγουρα κανάλια νά ἐφθανε τόν στόχο του, δηλαδή τόν καταναλωτή, νά διήγειρε τήν προσοχή του, νά κινοῦσε τό ἐνδιαφέρον του, νά προκαλοῦσε τήν ἐπιθυμία του καί νά τόν δραστηριοποιοῦσε πρὸς πραγματοποίηση τῆς ἐπιθυμίας του, νά συνηγοροῦσε δηλαδή ὑπέρ τῆς ἀγορᾶς τοῦ ποθητοῦ ἀντικειμένου. Ἔτσι ὁ ἕνας κύκλος θά ἐκκλίνει γιά νά ἴνοιγε

ὁ ἀμέσως ἐπόμενος, μέ ἄλλο ἴσως στόχο, τήν ἀγορά κάποιου ἄλλου δηλαδή καταναλωτικοῦ ἀγαθοῦ, μέ τά ἴδια ὅμως στάδια τῆς προσοχῆς, τοῦ ἐνδιαφέροντος, τῆς ἐπιθυμίας καί τῆς δράσεως. Τά ἀρχικά γράμματα τών ἀντίστοιχων ἀγγλικῶν λέξεων (Attention, Interest, Desire, Action) σχηματίζουν τή συμβολική λέξη A.I.D.A. πού τελικά ξεσφίγγει σάν μαγικό κλειδί τά χέρια τών ἀγοραστῶν γιά ν' ἀνοίξουν καί νά πληρώσουν τό ἀντίτιμο τών προϊόντων. Πρὸς τόν τελικό αὐτό σκοπό κινητοποιοῦνται καί ἐπιστρατεύονται οἱ πάντες καί τά πάντα, ὁμορφα πρόσωπα, προκλητικά σώματα, φανταχτερὰ ρούχα, πολυτελῆ σπίτια καί περιβάλλοντα, ἀκριβὰ αὐτοκίνητα, δυνατά ποτά κ.τ.τ.⁴

Ἄλλα αὐτά τά «μέσα» ὑποστηρίζεται ὅτι χρησιμοποιοῦνται γιά νά «ἐνημερώνουν» τόν ἀκροατή καί τόν θεατή. Εἶναι κρίμα ὁ καταναλωτής ἐνῶ ὑπάρχουν τόσα καί τόσα ὠραῖα, χρήσιμα καί ἄνετα προϊόντα αὐτός νά μένει ἀπληροφόρητος! Πρέπει, λοιπόν, νά προσφερθοῦν ἴσες εὐκαιρίες σέ ὅλους. Ὅλοι νά δοῦν τά ἴδια πράγματα μέ τήν ἴδια συχνότητα. Τό ἐνδιαφέρον τών διαφημιστῶν «ὑπέρ» τών καταναλωτῶν εἶναι πράγματι τόσο μεγάλο καί συγκινητικό πού δέν θέλουν νά τοῦ στερήσουν τή χαρά τῆς ἐνημέρωσης καί νά τόν κάνουν νά περιμένει νά ὀλοκληρωθεῖ ἡ προβολή ἑνός φιλμ ἢ ἑνός ντοκυμανταίρ, γι' αὐτό σπεύδουν νά διακόψουν ἀκόμα καί στή μέση τήν προβολή τοῦ φιλμ ἢ ἑνός ἄλλου προγράμματος

γιά νά μάθει ὁ ἄνθρωπος ὅσο γίνεται πιό γρήγορα ποιό ποτό, ποιό ἄρωμα, ποιό ρολόϊ, ποιό αὐτοκίνητο πρέπει νά διαλέξει. Αὐτοί ἄλλωστε διαλέγουν πρὶν ἀπὸ μᾶς γιά μᾶς, αὐτοί ξέρουν ποιό εἶναι τό καλό καί συμφέρον μας!

Εἰκόνες-πειρασμοί καί ἡ ὑπέρβασή τους

Κατόπιν ὅλων αὐτῶν πού ἀναφέρθηκαν ἀμέσως πιό πάνω εἰσέρχομαι στὸν πειρασμό... νά παρατηρήσω ὅτι ἡ σύγχρονη διαφήμιση ἀκολουθεῖ λίγο πολύ πιστά τὰ ἴδια βήματα, τὰ ἴδια στάδια πού ὁ πειρασμός ἀκολουθεῖ γιά νά ἀλώσει τίς ἀντιστάσεις τῶν πιστῶν καί νά τοὺς κάνει παρανάλωμα τῶν ἐπιθυμιῶν τους.

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης τῆς Κλίμακος καί ἄλλοι διακριτικοὶ Πατέρες ἀναλύουν τὰ στάδια τῶν πονηρῶν λογισμῶν. Αὐτά εἶναι ἡ προσβολή, ὁ συνδυασμός, ἡ συγκατάθεση, ἡ αἰχμαλωσία, ἡ πάλη, τό πάθος⁵. Ὅσο νά παραλλάσουν ἡ σειρά ἢ ὁ ἀριθμός στοὺς διαφόρους συγγραφεῖς οἱ διαδικασίες εἶναι ἴδιες κι ἀπαράλλακτες. Τελικός στόχος παραμένει ἡ πτώση στὴν ἁμαρτία. Ἡ ἀντίστοιχη στρατηγική τῆς διαφημίσεως εἶναι ἡ ἀγορά τοῦ προϊόντος. Οἱ παραλληλισμοὶ αὐτοὶ θά πρέπει νά τύχουν ἐκτενέστερης μελέτης καί συγκρίσεως.

Ἐκεῖνο πού ἔχει ἐπίσης ἰδιαίτερη σημασία εἶναι νά μὴ μείνουμε μόνο σέ μιά ἀρνητική τοποθέτηση ἔναντι αὐτῆς τῆς «στρατηγικῆς», γιατί

μιά τέτοια στρατηγική περικλείει καί στοιχεῖα θετικά. Ἔτσι, ὅπως τουλάχιστον μέ τό παράδειγμα ἐκείνου τοῦ ἀνθρώπου στοῦ ὁποῖου τό νοῦ ἔρχεται ὁ λογισμός νά γίνει μοναχός, ἀναπτύσσει τή σχετική διδασκαλία ὁ μεταφραστής τῆς «Κλίμακος» Ἄρχιμ. Ἱερεμίας ὁ Σιναΐτης, ὁ Κρής⁶.

Αὐτή τῆ «θετική» στρατηγική θά μπορούσαμε νά χρησιμοποιήσουμε καί γιά προβολή τοῦ εὐαγγελικοῦ μηνύματος. Στόν ἔρωτα τοῦ κακοῦ μπορούμε ν' ἀντιτάξουμε τόν ἔρωτα τοῦ καλοῦ καί τήν καλήν ἐπιθυμία. Στούς πονηρούς ν' ἀντιπαραθέσουμε τοὺς ἀγαθοὺς λογισμούς⁷. Μιά τέτοια κλιμάκωση μπορεῖ νά μᾶς ὀδηγήσει σέ ἄμυνα καί ἀποφυγή πάσης φύσεως προσβολῶν καί εἰκόνων πού ἀποπροσανατολίζουν, ἀλλά καί σέ ἐνεργό ἐπίθεση μέ μιά σωστή στάση ὥστε «ἡ φήμη αὐτῆ νά ἐξέλθῃ εἰς ὅλην τήν γῆν» (Ματθ. θ' 26 πρβλ. Λουκ. δ' 14).

Εἶναι πιά καιρός στίς εἰκόνες πού μᾶς κατακλύζουν ν' ἀντιτάξουμε τή μοναδική εἰκόνα τοῦ «Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου» (Κολοσσαεῖς α' 15) καί ὅλες ἐκεῖνες τίς εἰκόνες πού μέσα ἀπ' Αὐτόν μεταμορφώνονται καί ἀποκτοῦν ἔτσι τήν «πρώτη» τους «στολή» (Λουκ. ιε' 22).

Μηχανισμοὶ ἀλλαγῆς

Τό σκηνικό ἀλλάζει ξαφνικά. Μερικά αὐτονόητα παύουν νά εἶναι αὐτονόητα. Αὐτονόητο ἦ-

ταν μέχρι πριν από λίγο καιρό — αν και εξακολουθεί ακόμα να προβάλλεται ως ιδέα —, ότι τό αλκοόλ «εύφραίνει καρδίαν ανθρώπου». Δέν υπήρχε συγκέντρωση, συναναστροφή όπου ο τόνος τής εύθυμίας να μή δινόταν γύρω από ένα ποτήρι κρασί ή έστω κάποιο άλλο ποτό μαλακότερο ή σκληρότερο. Παρόλο ότι τό τελευταίο έπιφυλασσόταν για τούς... σκληρούς. Τό ούίσκυ, για παράδειγμα, πινόταν πριν ώς τονωτικό ή μετά για χαλάρωση από σκληρούς καυγάδες στην άγρια Δύση. Οί σκληροί πίνουν σκληρά ποτά.

Αν δούμε τίς διαφημίσεις των τελευταίων ετών ή μηνών και ιδιαίτερα των τελευταίων ημερών, οί εικόνες πού μάς υποβάλλονται αρχίζουν και διαφέρουν. Δέν λέω, στιγμές εύτυχίας... συνδέονται πάντα μέ τά αλκοολούχα ποτά «γιατί έτσι μάς άρέσει!»! Κάνουν όμως δειλά τήν εμφάνισή τους και άλλα ποτά, πού εξακολουθούν να προσφέρουν όπως διατείνονται τουλάχιστο τήν «ίδια γεύση», χωρίς όμως αλκοόλ. Έχουν άραγε τά ίδια άποτελέσματα;

Σκηνές πάντως μέ έκρήξεις εύθυμίας, χαράς, δίψας για ζωή έκτυλίσσονται — και οί εικόνες είναι πραγματικά συναρπαστικές —, εκεί όπου καταναλώνονται πάσης φύσεως αναψυκτικά και ιδιαίτερα τής γνωστής εκείνης εταιρείας. Τί χαρά, τί εύτυχία· τί κατορθώματα δέν κάνουν αυτά τά νέα παιδιά πίνοντας τό συγκεκριμένο αναψυκτικό! Πώς ν' άντισταθείς στον πειρασμό να μή πιείς και σύ; "Ολοι σου λένε «πιές και σύ».

Και οί σκληροί αλλάζουν... Τό να πιούν σκληρά ποτά είναι τετριμμένο. Πάνε πιά, φαίνεται, οί σκληροί εκείνοι χαρακτηρισμοί για όσους έπιναν γάλα και θεωρούνταν προσκολλημένοι στη μητέρα τους. Οί φίλοι τους τούς περιποιούνταν ιδιαίτερος. Τούς όνόμαζαν «μαμόθρεφτα». Κι αυτή ή όνομασία ύπονοούσε μία σειρά ιδιοτήτων καθόλου κολακευτικών για τό «φίλο». Έκτελούσε αυτό πού του έλεγε ή μαμά του, δέν είχε δική του βούληση, ρώταγε για ν' άργήσει, δέν τσακνόταν, απέφευγε τίς συγκρούσεις, ήταν σαν τό γάλα να ήταν τό «ήρεμιστικό» του πού κάθε πρωί πριν φύγει για τό σχολείο του τό έτοίμαζε εκείνη και του θύμιζε να τό πιεί.

Τελευταίες όμως διαφημίσεις μάς βοηθούν ν' αλλάξουμε τελείως αυτή τήν εικόνα τής παραδεδομένης πλαδαρότητας για τούς καταναλωτές γάλακτος. Τούς θέλουν φλεγματικούς, άποφασιστικούς, δυνατούς, έτοιμους σαν ήρωες γουέστερν, ν' άντιμετωπίζουν όλόκληρες συμμορίες πού εισορμούν στα σαλούν. Ένα άλλο μήνυμα θέλει να περάσει.

«Μηχανική τής ψυχής»

Δέν έχει σημασία αυτή τή στιγμή αν ή συγκεκριμένη διαφήμιση μπορεί να έκληφθει ως κομμάτι μιās άντιαλκοολικής έκστρατείας και να συμβάλει στη λιγότερη κατανάλωση αλκοόλ. Έκείνο πού θέλω να τονίσω είναι ότι ο κόσμος άλ-

λάζει ή μπορεί ν' αλλάξει και αυτό δέν γίνεται τυχαία. Κινητοποιείται μιά όλόκληρη «μηχανική τής ψυχής» γιά νά προσελκύσουν τήν προσοχή, νά ξυπνήσουν τό ενδιαφέρον, νά ύποκινήσουν τήν έπιθυμία και νά ώθήσουν σέ άγορές. Όλες οί σύγχρονες γνώσεις τής ψυχολογίας και τής μελέτης τής άγοράς κατευθύνονται πρός αυτό τό στόχο: πώς θά πουλήσεις καλύτερα άφοϋ αλλάξεις τίς νοοτροπίες. Είναι θέμα μετα-νοίας. Και προσφέρονται είναι αλήθεια χίλιοι δύο τρόποι γιά κάτι τέτοιο.

Οί μηχανισμοί αυτοί είναι φαίνεται πολύ άποτελεσματικοί. Γιατί πώς νά έξηγηθεί ότι συντελούνται τέτοιου τύπου αλλαγές στίς προτιμήσεις του καταναλωτικού κοινού; Φαίνεται ότι ή θεωρία των «έξαρτημένων άντανεκλαστικών» παίζει γιά καλά τό ρόλο της όχι μόνο στό σκύλο του Παβλώφ (Ρώσος ψυχολόγος 1849-1936) αλλά σέ όλους μας. «Τά σάλια μας πέφτουνε» όχι μόνο στή θέα συγκεκριμένων αντικειμένων, πού κανονικώς έχόντων των πραγμάτων θά έπρεπε νά μάς προκαλοϋν και νά μάς συγκινοϋν όταν τά βλέπουμε, αλλά στή σύνδεση αυτών των πρώτων εικών με άλλα έρεθίσματα πού έλπίζεται ότι τροχιοδομοϋν πρός τήν άπόλαυση του έπιθυμητού. Τά μάτια μας είναι ή γίνονται γιά ν' άκούνε και νά καταλαβαίνουν άλλες φωνές, άλλα μηνύματα.

Μάτια γιά ν' άκούνε: Ένα παράδειγμα

Τί πιά αυτόνοητο, ιδιαίτερα γιά τους άνθρώπους του Βορρά, οί διακοπές νά συνδέονται μέ τό Νότο, μέ τό καλοκαίρι, μέ φώς, μέ θάλασσα, ζεστές άμμουδιές. Ένας χειμώνας παγωμένος, μέ χιόνια και βροχές, μουντός και μελαγχολικός περιμένει τό καλοκαίρι γιά νά ζεσταθεί και νά ξαναπάρει θάρρος γιά τόν έπόμενο χειμώνα. Όλοι, μικροί μεγάλοι, όνειρεύονταν καλοκαιρινές διακοπές. Τό καλοκαίρι είναι πραγματικά ή έποχή πού προσφέρεται γιά διακοπές. Αυτόνοητα. Έλα, όμως, πού οί δυνατότητες λιγοστεϋουν;

Παλιότερα, όσο και νά τό όνειρευόντουσαν, λίγοι «έπαιρναν» διακοπές. Όρισμένες κατηγορίες άνθρώπων, κι αυτοί πάλι όχι όλοι μαζί. Τώρα όλοι παίρνουν άδεια· μέ τήν άδεια θέλουν νά διακόψουν κάθε έπαφή μέ τήν πεζή πραγματικότητα του ύπόλοιπου χρόνου· πρέπει νά φύγουν και ει δυνατόν μακριά, όσο πιά μακριά μποροϋν. Στους τόπους παραθερισμοϋ οί θέσεις δέν είναι άπεριόριστες. Άνθρωποι πού έχουν καιρό νά σκεφτοϋν και νά προγραμματιστοϋν εγκαιρα έξασφαλίζουν τίς φτηνότερες και καλύτερες θέσεις. Άνάμεσά τους συνταξιούχοι — νέοι όμως άκόμα λόγω των συνθηκών συνταξιοδοτήσεως— πού «παίρνουν» τίς θέσεις του νεώτερου εργατικού δυναμικού πού κι αυτό έχει δικαίωμα στήν ξεκούραση γιά νά γυρίσει άνανεωμένο στή δουλειά, στήν παραγωγή.

Όλοι δέν μπορούν, λοιπόν, νά παρα-θερίζουν στά θέρετρα. Κάποιοι πρέπει νά παραθερίζουν τό χειμώνα σ' αὐτά τά θέρετρα. Αὐτοί ὅμως ἔπρεπε ν' ἀλλάξουν συνήθειες· γιά ν' ἀλλάξουν συνήθειες ἔπρεπε ν' ἀλλάξουν ἐπιθυμίες· γιά ν' ἀλλάξουν ἐπιθυμίες ἔπρεπε ν' ἀλλάξουν μυαλά καί νοοτροπία. Τό παλιό μότο τοῦ ἐμπειρισμοῦ «οὐδέν ἐν τῇ νοήσει εἰ μή πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει» ἀλλάξε ἄρδην — ἢ μήπως δέν ἴσχυε ποτέ; — Τώρα πιά ἰσχύει τό «οὐδέν ἐν τῇ αἰσθήσει εἰ μή πρότερον ἐν τῇ νοήσει». Πλύση ἐγκεφάλου, λοιπόν.

Ἐκστρατεία γιά διακοπές τό χειμώνα. Ὁ ἥλιος πρέπει νά ὑπάρχει. Εἶναι ὅμως ἀπαραίτητο αὐτό νά συμβαίνει τό καλοκαίρι; Ὅχι πάντα. Γιατί ὄχι σέ συνδυασμό μέ χειμερινό ἀλπικό τοπίο; Τό χειμώνα ἐκεῖ ὑπάρχει ἄνεση. Κρατήσεις θέσεων ἐξασφαλισμένες. Εἴσαστε οἱ προνομιούχοι πού ξέρουν νά διαλέγουν πότε καί ποῦ θέλουν νά περάσουν τίς διακοπές τους. Ἐσεῖς ἀποφασίζετε, ὄχι ἄλλοι πρὶν ἀπό σᾶς γιά σᾶς. Ὁ πελάτης κολακεύεται. Μιά ζωή ἄλλοι ἀποφάσιζαν γιά μένα. Τώρα ἐπιτέλους μπορῶ καί θέλω, θέλω καί μπορῶ.

Ἔτσι, στή δεκαετία τοῦ '60, ὀλόκληρα τραῖνα μέ ἡλικιωμένους, σέ ἐπιδοτούμενες διακοπές κοινωνικοῦ τουρισμοῦ, ξεκίναγαν γιά Ἑλβετία, ἢ γιά τίς βελγικές ἀκτές σέ καλῶς θερμαινόμενα ξενοδοχεῖα. Ἡλιόλουστα πόστερς ἀντικαθιστοῦσαν τόν ἥλιο σέ μέρες μή ἡλιοφάνειας καί ὄλο-

κλήρωναν τήν ἀπόλαυση τῶν χειμερινῶν διακοπῶν ἐκείνων πού ἤθελαν καί μποροῦσαν τώρα πιά... Ἡ ἐκστρατεία ἀλλαγῆς νοοτροπίας καί ἐπιθυμιῶν εἶχε πετύχει. Πάρα πολλοί ἄνθρωποι ἔμεναν εὐχαριστημένοι. Οἱ διακοπές γίνονταν πιό ὀρθολογικά, πιό ὀργανωμένα.

Ἐμένα, ὅμως, ὄλ' αὐτά, νεαρό φοιτητή τότε τῆς Ψυχολογίας στό Βέλγιο, μέ ἄφηναν μέ πολλά ἐρωτηματικά. Ἀλήθεια, εἶναι τόσο εὐάλωτη ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ; Ἐπηρεάζεται τόσο εὐκολα ἀπό τέτοιου τύπου στρατηγικές καί τακτικές; Τά μάτια μας εἶναι μόνο γιά ν' ἀκοῦνε, αὐτά πού ἄλλοι θέλουν ν' ἀκοῦμε, στηριζόμενοι σέ βαθιές ἀνθρώπινες ἐφέσεις καί μπορούν νά μᾶς κάνουν νά μετα-νοοῦμε; Φαίνεται πῶς εἶναι δύσκολο ν' ἀντισταθοῦμε. Μήπως ὅμως μετα-νοώντας «μετανοιώσουμε» κάποτε;

ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΜΗΝΥΜΑΤΑ

Ἡ εἰκόνα καί ἡ γραφή της

Εἶναι πραγματικότητα ὅτι ἡ γλῶσσα στήν ἐποχή μας ἐπανέρχεται στήν εἰκονική της γραφή. Ὅχι ἀπλά καί μόνο ἐπειδή στόν γραπτό καί προφορικό λόγο χρησιμοποιοῦνται εἰκόνες, ἀλλά γιατί ἡ ὀπτική κυρίως «εἰκόνα» —καί ἡ ἀκουστική ὀπωσδήποτε— εἶναι μέσο μεταδόσεως τοῦ μηνύματος ἢ τῶν μηνυμάτων πού ἐπιδιώκουμε νά προβάσουμε. Ἡ ἴδια ἡ εἰκόνα εἶναι καταγραφή καί προβολή συγκεκριμένου νοήματος. Ἡ ἐρμηνεία της πάντως δέν εἶναι πάντοτε μονοσήμαντη. Μπορεῖ νά ἀφήνει νά διαφαίνονται περισσότερα τοῦ ἑνός μηνύματα. Ἡ ἀκόμα νά ἀφήνει τήν ἐντύπωση μιᾶς ἀντίφρασης μεταξύ εἰκόνας καί λόγου πού τή σχολιάζει.

Γιά παράδειγμα ἀναφέρουμε ὅλες ἐκεῖνες τίς καταπληκτικές γιγαντιαῖες ἀφίσες πού διαφημίζουν τσιγάρα. Τά θέματα στίς φωτογραφίες ἔχουν ἐπιλεγῆ μέ ἐξαιρετική προσοχή, ἔτσι πού νά προσελκύουν τά βλέμματα τῶν περαστικῶν. Διαλέγετε καί παίρνετε. Θέματα γιά σκληρούς, τρυφερούς, αἰσθησιακοῦς, γιά κείνους πού σκοτώνονται στή δουλειά, ἢ γιά κείνους πού ξεκουράζονται ἀνέμελα καί χαμογελοῦν. Αὐτή ἡ τελευταία ἀφίσα πού διαφημίζει βέβαια συγκεκριμένη

μάρκα τσιγάρων καί παρουσιάζει ἕνα νεαρό μέ πονηρό μειδίαμα πού κάθεται στήν ἄκρη ἑνός ρυακιοῦ καί καπνίζει, ἔχει, εἶναι ἀλήθεια ὡς ὑπότιτλο, μέ μεγάλα γράμματα, τή φράση πού εἶναι ὑποχρεωμένες ὅλες οἱ διαφημίσεις τσιγάρων νά ἀναγράφουν: τό κάπνισμα βλάπτει σοβαρά τήν υἰεία.

Ποῖός ὅμως μπορεῖ νά πιστέψει αὐτή τή φράση; Τά μάτια μας κινοῦνται ἀπό τά γράμματα στή φωτογραφία, ἀπό τή φωτογραφία στά γράμματα καί δέν ξέρουμε τί νά πρωτοπιστέψουμε. Ξέρουμε ὅτι πολλοί «ἀναγνώστες» ὅταν ἔχουν ἀποτελειώσει τή φράση «τό κάπνισμα βλάπτει σοβαρά τήν υἰεία» διερωτῶνται: «σοβαρά»; Ἡ ὑποχρέωση ἐναντι τοῦ Ὑπουργείου ὑποχρέωση, ἀλλά τό συγκεκριμένο μήνυμα πρέπει κι αὐτό νά περάσει: καπνίζετε καί... προτιμῆστε μας! Ἡ ἐπιλογή εἶναι σκόπιμη καί παραπληροφορητική. Προκαλεῖ σύγχυση στόν ἀποδέκτη. Τί ἀπ' ὅλα νά πρωτοδιαλέξει, τό μήνυμα τοῦ Ὑπουργείου ἢ τῆς ἐταιρείας; Ἡ ἐταιρεία ἀσφαλῶς κάνει τή δουλειά της, θέλει νά πουλήσει.

Δέν εἶναι ὅμως μόνο οἱ ἐμπορικές ἐταιρεῖες πού χρησιμοποιοῦν τήν εἰκόνα ἢ τίς εἰκόνες γιά τήν προσέλκυση τοῦ κοινοῦ. Ὅλοι τίς χρησιμοποιοῦν καί τό ἐπιδιώκουν μέ ρυθμό ἐπιταχυνόμενο. Μιά εἰκόνα λέει ὅσα χίλιες ἢ καί περισσότερες ἀκόμα λέξεις. Αὐτό εἶναι ἕνα σύγχρονο «ἀξίωμα» πού τό θέτουμε σέ ἐφαρμογή ὅλοι μας. Τό ζήτημα εἶναι πῶς τό θέτουμε σέ ἐφαρμογή;

Ἡ χρησιμοποίησή του προάγει τήν υπόθεση πού θέλουμε νά προβάλουμε; Μήπως εἶναι ἀποτελεσματική μόνο βραχυπρόθεσμα ἐνῶ μακροπρόθεσμα μπορεῖ νά κάνει κακό; Μήπως ἀγγίζει ἕνα μόνο κομμάτι τοῦ ψυχισμοῦ μας ἐνῶ παραθεωρεῖ ἄλλες διαστάσεις του; Μήπως ἀντί γιά ἀγαθό ἀποτέλεσμα προκύψει κακό, ἀπό τό γεγονός ὅτι οἱ χρησιμοποιούμενες εἰκόνες εἶναι ἀποκρουστικές καί ἀπωθοῦν;

Τρίτος Κόσμος καί εἰκόνες

Πρόσφατα δείγματα ἔχουμε ἰδιαίτερα ἀπό ἐκεῖνον τό χῶρο πού ἔχει κινητοποιήσει εὐρύτερες κοινωνικές ομάδες καί ἀπασχολεῖ ἕνα πλῆθος ἀνθρώπων γιά τό πῶς θά μπορέσουν νά βοηθήσουν καλύτερα καί ἀποτελεσματικότερα. Ἀναφέρομαι στό λεγόμενο Τρίτο Κόσμο καί τήν ἀνάπτυξή του. Γνωρίζουμε, ὅτι πέρα ἀπό τίς ἐπίσημες Κυβερνήσεις ἕνας σεβαστός ἀριθμός Μή Κυβερνητικῶν Ὁργανώσεων γιά τήν Ἀνάπτυξη (M.K.O.A.) ἀσχολοῦνται μέ τή βοήθεια τοῦ Τρίτου Κόσμου. Σήμερα βέβαια ἡ παλαιά ἔννοια τῆς βοήθειας ἔχει περάσει σέ καινούρια πλαίσια ἀλληλεξάρτησης καί ἀλληλεγγύης μεταξύ πρώτου, δευτέρου καί τρίτου κόσμου, βορρᾶ καί νότου κ.ο.κ.⁸. Ὅποιο ὄνομα ὅμως κι ἂν ἔχει πάρει αὐτή ἡ σχέση, ἔχει ἀνάγκη προβολῆς καί σημασία ἔχει ὁ τρόπος τῆς.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι μιά κακᾶ ὀργανωμένη «ἐκ-

στρατεία» μπορεῖ νά ἔχει ὀλέθρια καί ἐπιζήμια ἀποτελέσματα ὡς πρός τούς στόχους τῆς εὐαισθητοποιήσεως τῆς κοινῆς γνώμης, τῆς συλλογῆς χρημάτων, τῆς ἀξιοποιήσεως τῶν μέσων μαζικῆς ἐνημερώσεως κ.λπ. ἀναφορικά μέ τόν Τρίτο Κόσμο. Τέτοιου τύπου ἀποτελέσματα εἶδαμε πρόσφατα σέ τηλεοπτική ταινία τοῦ Β.Β.С. ἐπινομαζόμενη «Charity Business» (ἐπιχείρηση φιλανθρωπία). Ὁ σκηνοθέτης τῆς ταινίας ἤθελε νά δείξει τί θά ἔπρεπε ἀκριβῶς νά ἀποφεύγουν ὅσοι ἐτοιμάζουν τέτοιου τύπου προγράμματα καί «εἰκόνες»:

—εἰκόνες πού γενικεύουν καί κρύβουν τήν ποικιλία τῶν καταστάσεων·

—εἰδυλλιακές εἰκόνες (πού ἀρνοῦνται ν' ἀναγνωρίσουν τήν πραγματικότητα ἔτσι ὅπως ἀκριβῶς ὑπάρχει, ἀκόμα κι ὅταν δέν εἶναι τόσο ὠραῖο νά τήν ὁμολογοῦμε)·

—εἰκόνες πού κατηγοροῦν καί ἐνοχοποιοῦν (βάσει ὀρισμένων προκαταλήψεων)·

—εἰκόνες πού ὑπογραμμίζουν τήν ἀνωτερότητα τοῦ Βορρᾶ·

—εἰκόνες παθητικές καί ἐξαθλιώσεως.

Ἕνας κώδικας συμπεριφορᾶς

Δέν ἦταν ὁ μόνος πού θέλησε νά κάνει κάτι τέτοιο. Ἀπό πολύ καιρό, οἱ ἴδιες οἱ ὀργανώσεις φρόντισαν μέ εἰδική ομάδα ἐργασίας πού ἀσχολεῖται μέ θέματα «ἐκπαίδευσης γιά τήν ἀνάπτυ-

ξη» νά καταρτίσουν ἕναν «κώδικα συμπεριφορᾶς πού νά ἀναφέρεται στή χρησιμοποίηση εἰκόνων καί μηνυμάτων σχετικῶν μέ τόν Τρίτο Κόσμο». Ἡ πολυετής προσπάθεια τῆς ομάδας κατέληξε στή συγγραφή αὐτοῦ τοῦ κώδικα πού ἀποτελεῖ συνάμα μιά πρόκληση καί ἕναν ὁδηγό.

Εἶχε προηγηθεῖ, στά πλαίσια τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν Εὐρωπαϊκῶν Μ.Κ.Ο.Α. τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1988, ἔκθεση μέ ἀφίσες, μπροσοῦρες καί λοιπό «διαφημιστικό» ὑλικό πού χρησιμοποιεῖται ἀπό τίς ὀργανώσεις γιά τήν προαγωγή τῶν σκοπῶν τους, ὥστε νά κριθεῖ ἀπό εἰδική ἐπιτροπή ἢ καταλληλότητά τους βάσει τῶν ἀρχῶν ἐκείνων πού προετοιμάζονταν γιά νά περιληφθοῦν στόν κώδικα. Στήν ἐπόμενη Γενική Συνέλευση τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1989 υἱοθετήθηκε μετά ἀπό συζήτηση ὁ κώδικας αὐτός καί τυπώθηκε σέ κομψό εὐχρηστο φυλλάδιο ἀπό τήν Ἐπιτροπή Διασυνδέσεως Μ.Κ.Ο.Α. καί Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων πρὸς ἄμεση χρήση.

Βάσει τοῦ κώδικος αὐτοῦ ἡ Ἐπιτροπή συνιστᾷ τήν ἀναθεώρηση τοῦ ὑλικοῦ πού προορίζεται γιά ἐκπαίδευση καί «διαφήμιση». Παρ' ὅλο ὅτι οἱ «πρακτικοί κανόνες» πού δίνει ὁ κώδικας φαίνεται νά περιορίζονται στό χώρο τοῦ Τρίτου Κόσμου, ἐν τούτοις εἶναι πολύ χρήσιμοι γιά ὅποιοδήποτε χώρο καί ὅποιοδήποτε κόσμο, πρῶτο, δεύτερο, τρίτο ἢ τέταρτο πού τελικά εἶναι ἕνας, ἐνιαῖος καί μοναδικός, κόσμος.

Πρακτικοί κανόνες

Ἄς δοῦμε λοιπόν ἀναλυτικά τούς πρακτικούς αὐτούς κανόνες πού προτείνει ὁ κώδικας συμπεριφορᾶς:

1. Νά ἀποφεύγονται οἱ εἰδυλλιακές εἰκόνες καί ἐκεῖνες πού περιέχουν σκηνές συμφορῶν καί καταστροφῆς, οἱ ὁποῖες προτρέπουν σέ μιά φιλάνθρωπία πού περιορίζεται περισσότερο στά πλαίσια τῆς ἀγαθῆς συνειδήσεως παρά στό λογισμό καί στή σκέψη.
2. Κάθε πρόσωπο πρέπει νά ἐμφανίζεται σάν ἀνθρώπινο ὄν καί νά δίνονται ἐπαρκεῖς πληροφορίες πού νά ἐπιτρέπουν τόν ἐντοπισμό

του κοινωνικού, πολιτιστικού και οικονομικού περιβάλλοντος, έτσι πού να προφυλάσσεται ή πολιτιστική του ταυτότητα και ή αξιοπρέπεια. Ό πολιτισμός πρέπει να παρουσιάζεται σαν ένας μοχλός για την ανάπτυξη των λαών του Τρίτου Κόσμου.

3. Να χρησιμοποιούνται μαρτυρίες των ενδιαφερομένων προσώπων παρά έρμηνείες τρίτων.
4. Να προβάλλεται ανάγλυφα ή ικανότητα των ανθρώπων ότι μπορούν να αναλάβουν υπεύθυνα τις υποθέσεις τους μόνοι τους.
5. Τό μήνυμα πρέπει να έχει διατυπωθεί με τρόπο πού να αποφεύγεται ή άοριστία και ή γενίκευση στό μυαλό του κοινού.
6. Να φαίνονται καθαρά τόσο τά έσωτερικά όσο και τά έξωτερικά έμπόδια για την ανάπτυξη.
7. Να υπογραμμίζονται τόσο ή διάσταση της αλληλεξάρτησης όσο και ή έννοια της συνυπευθυνότητας αναφορικά με τις συνθήκες της κακής ανάπτυξης.
8. Οί αίτιες της άθλιότητας (πολιτικές, δομικές, φυσικές) πρέπει να εκτίθενται στό μήνυμα πού θα κατευθύνει τό κοινό να ανακαλύψει την ιστορία και την πραγματική κατάσταση του Τρίτου Κόσμου, καθώς και τις βαθύτερες πραγματικότητες των δομών αυτών των χωρών πριν από την εποχή της αποικιοκρατίας. Έχοντας συνείδηση του παρελθόντος,

πρέπει να ξεκινήσουμε από τη σημερινή πραγματικότητα και να δούμε αυτό πού μπορεί να γίνει ώστε ν' απαλείψουμε τις συνθήκες της έσχατης ένδειας και της καταπίεσης. Πρέπει να υπογραμμισθούν τά προβλήματα έξουσίας και συμφερόντων και να καταγγελθούν τόσο τά μέσα καταπίεσης όσο και οί άδικίες.

9. Στό μήνυμα να αποφεύγεται κάθε είδος διάκρισης (φυλετικής, φύλων, πολιτιστικής, θρησκευτικής, κοινωνιο-οικονομικής...).
10. Ή περιγραφή των συντρόφων μας του Τρίτου Κόσμου ως έξαρτωμένων, φτωχών, χωρίς έξουσία, εφαρμόζεται άκόμα περισσότερο στις γυναίκες πού έμφανίζονται ως θύματα έξαρτώμενα ή τό χειρότερο τις έχουν έντελώς ξεχάσει στον πίνακα. Ή βελτίωση των «εικόνων» πού χρησιμοποιούνται στό εκπαιδευτικό υλικό πού έχει σχέση με τον Τρίτο Κόσμο γενικά, άπαιτεί επίσης την αλλαγή των «εικόνων» πού άφορούν γυναίκες του Τρίτου Κόσμου.
11. Οί σύντροφοι του Νότου πρέπει να ρωτιούνται συμβουλευτικά ως προς την έπεξεργασία παντός μηνύματος.
12. Όταν μία Μ.Κ.Ο.Α. στά πλαίσια ενός έράνου κάνει έκκληση σε άλλα ιδρύματα, οργανώσεις ή ιδιωτικές επιχειρήσεις πρέπει να προσέξει έτσι ώστε οί συστάσεις του παρόντος Κώδικος συμπεριφοράς να γίνουν σεβα-

στές από όλα τὰ συμβαλλόμενα μέρη. Σέ περίπτωση πού υπογραφοῦν συμβόλαια ἢ συμφωνητικά μεταξύ τους, θά ἦταν σκόπιμο νά γίνει μνεία αὐτοῦ τοῦ κώδικος.

Ἐφαρμογή τοῦ κώδικος

Ὅπως διαπιστώνετε, οἱ πρακτικοί κανόνες περιχαρακώνουν ἕναν «κώδικα τιμῆς» καί «συμφωνίας κυρίων» γιά τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο θά συμπεριφερθοῦν οἱ ὑπεύθυνοι καί γιά τό πῶς θά χρησιμοποιήσουν τίς «εἰκόνες» καί τὰ μηνύματα πού ἐκπέμπουν. Τίποτα δέν πρέπει νά ἀφεθεῖ στήν τύχη. Ἀκόμα καί ὅταν καλοπροαίρετοι δημοσιογράφοι θελήσουν νά βοηθήσουν στήν προβολή τῶν ἀναγκῶν τοῦ Τρίτου Κόσμου – εἶναι ἀλήθεια ὅτι πολὺς κόσμος ἐνδιαφέρεται σήμερα καί νά πληροφορήσει καί νά πληροφορηθεῖ – πρέπει νά λαμβάνουν ὑπόψη τους τίς ἀρχές καί τούς κανόνες πού ἀναπτύξαμε λίγο πιό πάνω. Αὐτό, βέβαια, ἀπαιτεῖ μιὰ διάθεση σεβασμοῦ τῶν ἰδιαιτεροτήτων καί τῶν εὐαισθησιῶν τῶν ἀνθρώπων μέ τούς ὁποίους θέλουμε νά συνεργαστοῦμε γιά τήν ἀνάπτυξη.

Γενική πρόβα «ἐφαρμογῆς» τοῦ Κώδικος συμπεριφορᾶς ἐπιχειρήθηκε ἀπό τὰ Μέσα Μαζικῆς Ἐπικοινωνίας (δεκαπέντε εὐρωπαϊκά κανάλια ραδιοτηλεοπτικῶν ἐκπομπῶν) τήν ἐβδομάδα 20 ἕως 26 Μαΐου 1990.

Τό Κέντρο γιά διεθνή ἀλληλεγγύη καί ἀλλη-

λεξάρτηση, πού ἰδρύθηκε στή Λισσαβώνα ἀπό τό Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης, ὡς συνέχεια τῆς Εὐρωπαϊκῆς Πρωτοβουλίας ἀλληλεγγύης καί συνεργασίας Βορρά - Νότου⁹, εἶχε τήν εὐθύνη τῆς ὀργάνωσης αὐτῆς τῆς ἐβδομάδας πού ὀνομαζόταν «Ἐνας κοινός κόσμος» (one world), κατά τήν ὁποία, μεταδόθηκαν προγράμματα μέ θέματα πού ἀφοροῦσαν στή συνεργασία μέ τόν Τρίτο Κόσμο. Ἀναμένουμε τήν ἐκτίμηση τῆς Ἐπιτροπῆς ἀναφορικά μέ τήν ἀνταπόκριση τῶν ἐκπομπῶν πρὸς τίς ἀρχές καί τούς κανόνες τοῦ κώδικος.

Ὁ κώδικας καί οἱ ἑλληνικές Μ.Κ.Ο.Α.

Εὐχῆς ἔργο θά ἦταν ἡ υἰοθέτηση καί ἀπό τίς ἑλληνικές μὴ κυβερνητικές ὀργανώσεις γιά τήν ἀνάπτυξη τῶν ἀρχῶν καί τῶν κανόνων τοῦ κώδικος. Προκαταβολικά, ὅμως, μπορεῖ νά ὑποστηρίξουμε, ὅταν ἀνατρέξουμε στό ἤδη ἐπιτελεσθέν «εἰκονογραφικό» ἔργο ἐκ μέρους τους, ὅτι καί πρὶν ἀπό τό γράμμα τοῦ κώδικος ἐργάσθηκαν μέχρι τώρα σύμφωνα μέ τό πνεῦμα του.

Δέν ἐπιθυμῶ νά ἐπεκταθῶ στό ἔργο ὄλων τῶν ἑλληνικῶν Μ.Κ.Ο.Α. Ἐάν περιοριστοῦμε καί μόνο στίς ἀφίσεις τῆς τελευταίας δεκαπενταετίας τῶν Ἐβδομάδων Ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς τοῦ ἀντιστοίχου Γραφείου τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, καί στό ὑλικό πού προσφέρεται ἀπό τίς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ «Πάντα τὰ ἔθνη», θά διαπιστώσουμε μέ πό-

ση λεπτότητα έγινε ο χειρισμός των εικόνων και η μετάδοση των μηνυμάτων μέσα από αυτές τις

άφισες. Αύτη ήταν άλλωστε και η έντύπωση πολλών που είδαν την έκθεση που αναφέραμε πιο πάνω στη Γενική Συνέλευση των Βρυξελλών τον Άπρίλιο του 1988.

Εικαστική παραμυθία!

Παραθέτουμε ευθύς αμέσως φωτογραφία πού κοσμεῖ φυλλάδιο τοῦ Διορθοδόξου Κέντρου «Πορευθέντες» πού ἐκδόθηκε μέ τήν εὐκαιρία τῶν τριάντα χρόνων (1959-1989) λειτουργίας του. Θέλησε νά προβάλει τήν παράλληλη προσπάθεια πού κάνει ἡ Ἐκκλησία μας στίς χώρες τοῦ Τρίτου Κόσμου νά προσφέρει τό «ὔδωρ τό ζῶν» καί τό ἄλλο νερό γιά νά ξεδιψάσει ὁ κόσμος πού τό στερεῖται. Ἡ φωτογραφία «περί ὥραν ἔκτην», δείχνει τή χαρά ἀλλά καί τόν κόπο στό πρόσωπο τῆς γυναίκας πού ἀντλεῖ ὔδωρ καί τήν ἀναμονή τῶν ὑπολοίπων¹⁰.

Ἡ ἄλλη φωτογραφία προέρχεται ἀπό τό ὑλικό τοῦ Γραφείου Ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς. Ἡ Ἀφρικανή μητέρα πλησιάζει τήν Παναγία Μητέρα. Τά βλέμματα ἐπικοινωνοῦν, τά χέρια κρατοῦν ὅ,τι πιά πολῦτιμο ἔχουν. Ἡ μία ἐπιδεικνύει τόν «θησαυρό» της στήν Ἄλλη. Συνάντηση προσώπων, συνάντηση πολιτισμῶν. Ὁ ἕνας ἐξαρτᾶται ἀπό τόν ἄλλο, ἡ μία εἶναι ἀλληλέγγυη μέ τήν ἄλλη. Τό «διαβάς βοήθησον ἡμῖν» ἤχει σ' ἕναν ἄλλο τόνο. «Οὐκ ἀποστῶμεν, Δέσποινα ἐκ σοῦ· σοῦς γάρ δούλους σώζεις ἀεὶ ἐκ παντοίων δεινῶν».

ΟΔΗΓΗΤΙΚΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ

Ὁ μεταβολισμός τῆς εἰκόνας

Λίγο πιά πάνω ἐξετάσαμε τούς «πρακτικούς» κανόνες ἀναφορικά μέ τή χρησιμοποίηση εἰκόνων καί μηνυμάτων σχετικά μέ τόν Τρίτο Κόσμο. Τονίσαμε μάλιστα ὅτι ὁ «κώδικας συμπεριφορᾶς» στόν ὁποῖο περιέχονταν αὐτοί οἱ κανόνες ἦταν πολύ χρήσιμος γιά ὁποιοδήποτε χώρο καί ὁποιοδήποτε κόσμο.

Οἱ εἰκόνες πού συνήθως προβάλλονται ἀπό τόν Τύπο καί τήν Τηλεόραση ὑποδεικνύουν πρότυπα ζωῆς καί ἐξωθοῦν στήν ὁμοίωση, «βάνουν» ιδέες πού τείνουν πρὸς ὑλοποίηση. Οἱ εἰκόνες μᾶς διαμορφώνουν. Εἶναι δυνατό νά μιλάμε τελικά καί γιά ἕνα «μεταβολισμό τῆς εἰκόνας» στή διαδικασία αὐτῆς τῆς διαμόρφωσης, κατὰ τήν ὁποία οἱ εἰκόνες πού εἰσπράττουμε ἐσωτερικεύονται καί στή συνέχεια ἐξωτερικεύονται σέ συγκεκριμένη μορφή συμπεριφορᾶς¹¹. Ὁδηγοῦν δηλαδή, σέ ἀλλαγὴ συμπεριφορᾶς. Εἶναι λοιπόν «ὀδηγητικές εἰκόνες» γι' αὐτό καί χρειάζεται πολλή προσοχή στήν προβολή καί στή χρήση τους. Οἱ «παρενέργειες» πού ἀπορρέουν δέν εἶναι τίς περισσότερες φορές θετικές. Ἡ ἐπιλογή λοιπόν τῶν εἰκόνων πρέπει νά μᾶς προβληματίζει¹².

Εἶναι στιγμές πού ἔχω τήν αἴσθησις ὅτι ζοῦ-

με σέ μιά εποχή ιδιότυπης «εικονομαχίας». Οί «εικόνες» πού προσκυνᾶμε δέν εἶναι αὐθεντικές. Εἶναι «τυφλοί ὀδηγοί» καί γνωρίζουμε ὅλοι πού μποροῦν νά μᾶς ὀδηγήσουν (Ματθ. ιε' 14). Οί «κακές» εἰκόνες κυνηγᾶνε τίς «καλές». Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι κυκλοφοροῦν στήν ἀγορά πολλές «εἰκόνες» πού ἐπιζητοῦν γιά τόν ἑαυτό τους τίτλους γνησιότητας ἐνώ εἶναι ἀπλᾶ ψευδεπίγραφες ἢ καί κακές ἀπομιμήσεις.

Ἐπειδή, ὅμως, ἡ μίμηση –κατ' ἀντιστροφή τοῦ γνωστοῦ ἀριστοτέλειου ὀρισμοῦ– εἶναι συνήθως «τραγωδία», ἡ προβολή καί ἡ μίμηση στή συνέχεια προτύπων καί πράξεων μὴ «σπουδαίων καί τελείων» καταντάει τραγική γιά τόν ἄνθρωπο μέ ἀποτελέσματα ὀλέθρια καί καταστρεπτικά. Ἐπεὶ λοιπόν ἡ ὑπόδειξη προτύπων σέ ὅλα τὰ ἐπίπεδα ζωῆς, εἰκόνων πού θά μᾶς ὀδηγήσουν νά «εἰκονίσουμε» ἐμεῖς στή ζωή μας τ' ἀφανέρωτα ἐκ πρώτης ὄψεως μᾶς γραμμένα βαθειά στό εἶναι μας χαράγματα.

Οἱ μητέρες...

Σήμερα δέν εἶναι δυνατό ν' ἀναφερθοῦμε σέ ὅλα ὅσα μποροῦν νά ὑποδειχτοῦν. Συμβαίοντα ὅμως γύρω μας μᾶς ὀδήγησαν νά πραγματοποιήσουμε μιά σκέψη πού ἀπό καιρό μᾶς γυροφέρνει. Ἡ παγκόσμια ἡμέρα τῆς μητέρας πού γιορτάζεται μέσα στό μῆνα Μάιο (δεύτερη Κυριακή) μᾶς «ἀναγκάζει» νά φέρουμε μπροστά

μας μιά ὀδηγητική εἰκόνα σπάνιας ἀξίας καί ἀκτινοβολίας. Τέτοιες ἡμέρες πού τόσοσ λόγος γίνεται γιά τίς μητέρες, τόσες πρωτοβουλίες ἀναλαμβάνονται γιά νά τήν τιμήσουν, τόσα δῶρα προσφέρονται γιά ν' ἀναπληρώσουν τίς τόσες δωρεές πού ἡ ἴδια προσφέρει στά παιδιά της, στόν ἄντρα της καί στήν οἰκογένειά της γενικότερα, μέ πολλή ἀγάπη στρεφόμαστε στό πρόσωπό της πού σάν εἰκόνα φωτίζει τό δρόμο μας καί μᾶς καθοδηγεῖ μέ τήν εὐχή της, τῆ συμβουλή της, τόν καλό της λόγο.

... καί ἡ Μητέρα

Αὐτές, ὅμως, τίς ὥρες μιά ἄλλη μορφή μᾶς ἔρχεται στό νοῦ καί μᾶς παραστέκεται. Βλέπετε, ἐμεῖς οἱ χριστιανοί συνειδητοποιοῦμε σιγά σιγά ὅτι δίπλα στή φυσική μας μητέρα πού ἐπικαλούμαστε αὐθόρμητα σέ κάθε κίνδυνο, τό ἴδιο αὐθόρμητα καταφεύγουμε καί στήν Παναγία Μητέρα. Παρατηρεῖται τό «ἀφύσικο» φαινόμενο παιδιῶν μέ... δύο μητέρες. Βέβαια, ἂν τό καλοσκεφτοῦμε, τί πιο φυσικό νά ἔχουμε μητέρα τῆ μητέρα τοῦ πρωτότοκου ἀδελφοῦ μας, τοῦ Χριστοῦ! Κι ἂν ἡ ἴδια εἶναι εἰκόνα ὀδηγητική, αὐτό συμβαίνει γιατί ὡς Ὁδηγήτρια μᾶς καθοδηγεῖ πρὸς σωτηρίαν. Δέν ἀρκεῖται ὅταν καταφεύγουμε σ' αὐτήν νά μονοπωλήσει τῆ σχέση μας μαζί της.

Στόν εἰκονογραφικό τύπο τῆς Ὁδηγήτριας,

ἡ Παναγία κρατάει στό ἀριστερό της χέρι τό θεῖο Βρέφος, μέ τό δεξί της ὁμως δείχνει τόν Κύριο Ἰησοῦ. Ἡ Παναγία εἶναι δρομοδείκτης, αὐτή πού δείχνει τό Δρόμο, τό Σωτήρα Χριστό καί συνιστᾶ μέ τήν ἐκφραστική της κίνηση ν' ἀκολουθήσουμε τόν ἀληθινό δρόμο τῆς ζωῆς. Αὐτόν δηλαδή, πού εἶπε «Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός καί ἡ ἀλήθεια καί ἡ ζωή» (Ἰωάννου ιδ' 6). Ὅταν κοιτάζω αὐτή τήν εἰκόνα μέ τό χέρι τῆς Παναγίας νά δείχνει τό Χριστό ἀσυναίσθητα μου ἔρχονται στό νοῦ τά λόγια της ἀπό τή διήγηση γιά τό γάμο τῆς Κανᾶ πού ἀπηύθυνε στούς διακόνους: «ὄ,τι ἂν λέγη ὑμῖν, ποιήσατε» (Ἰωάννου β' 5)¹³.

Ἡ Παναγία ὡς σύμβουλος

Μέ τήν ἀποστροφή της αὐτή βάνει τά πράγματα στή θέση τους. Πρῶτα ὁ Χριστός! Αὐτό δέν σημαίνει ὅτι σέ ὅσους τήν ἐπικαλοῦνται κραυγάζοντες «κλῖνον τό οὖς σου» δέν προστρέχει καί δέν εἶναι βοήθεια τῶν πρὸς αὐτήν προστρεχόντων. Ἀναγνωρίζεται ἀπό τήν Παράδοση ὁ διαφωτιστικός, καθοδηγητικός, χειραγωγικός καί συμβουλευτικός Της ρόλος. Καί μόνο στούς Παρακλητικούς Κανόνες εἰς τήν Ὑπεραγίαν Θεοτόκο καί τόν Ἀκάθιστο Ὑμνο νά ἀνατρέξουμε, θά διαπιστώσουμε τή διάχυτη πεποίθηση τῶν Ὁρθόδοξων πιστῶν στό συγκεκριμένο αὐτό ρόλο τῆς Κυρίας Θεοτόκου.

Ἡ Παναγία εἶναι ἡ φωτοδόχος λαμπάδα πού

καταυγάζει τās φρένας τῶν πιστῶν, ἐξέλκει ἀπό τό βυθό τῆς ἀγνοίας, φωτίζει πολλούς ἐν γνώσει

Μήτηρ Θεοῦ «Ἡ Ὁδηγήτρια».

Διά χειρὸς Φωτίου Κόντογλου ἐν τῇ περιβολῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν 1954. Ἀνήκει στή Δέσπω Κόντογλου - Μαρτίνου.

καί οδηγεί πρὸς γνῶσιν θεϊκὴν ἅπαντας, ὄντας ὀδηγὸς σωφροσύνης. Αὐτὴ εἶναι πού νουθετεῖ τοὺς συληθέντας τὸν νοῦν καὶ τοὺς ἐπαναφέρει στὸ σωστὸ δρόμο.

Αὐτὴ ἢ πεποιθήση δὲν ἀποτυπώνεται μόνο σὲ ὕμνους καὶ τροπάρια. Ὅλοι οἱ πιστοὶ ἔχουν ἐμπειρία αὐτῆς τῆς ἄμεσης παρέμβασης καὶ δράσης τῆς Μητέρας τοῦ Θεοῦ.

Θά ἤθελα σήμερα νὰ ἀναφερθῶ σὲ ἓνα περιστατικὸ τέτοιας συμβουλευτικῆς δράσεως τῆς Παναγίας. Μοῦ εἶχε προξενήσει μεγάλη ἐντύπωση, ὅταν στὴν ἀρχὴ τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῆς «Συμβουλευτικῆς Ποιμαντικῆς» συγκέντρωνα ὑλικὸ γιὰ νὰ ἐπεξεργασθῶ μιά παράγραφο τῶν παραδόσεών μου μέ τίτλο: Ἡ Παναγία ὡς σύμβουλος. Μελετοῦσα μέ πολλή προσοχή βιογραφίες καὶ κείμενα Γερόντων πού ἀνήκαν στὸν εὐρύτερο χῶρο τοῦ φαινομένου πού χαρακτηρίζεται ὡς «Πνευματικὴ Γεωγραφία».

Στά χέρια μου εἶχα τὸ βιβλίον τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Σωφρονίου, Ὁ Ἅγιος Σιλουανὸς ὁ Ἀθωνίτης. Εἶχα ἤδη ἀναγνώσει τίς πρώτες σελίδες, τίς ἀναφορὲς στὴν πρώτη θεία κλήση γιὰ τὸ μοναστικὸ ἀγῶνα τοῦ Σιλουανοῦ — Συμεὼν ἦταν τὸ κοσμικὸ του ὄνομα — καὶ πῶς ἔσβηνε σιγά σιγά αὐτὴ ἢ κλήση μέσα στὸ θόρυβο τῆς νεανικῆς ζωῆς καὶ εἶχα φθάσει στὸ σημεῖον πού ὁ συγγραφέας διηγεῖται πῶς ὁ Θεὸς πού τὸν ἐξέλεξε, τὸν ἐκάλεσε καὶ πάλι μ' ἓνα ὄραμα.

«Μιά μέρα, ἀφοῦ κατασπατάλησε τὸ χρόνο ὄχι μέ σωφροσύνη, ἀποκοιμήθηκε ἐλαφρά, ὄνειρεύτηκε καὶ εἶδε ἓνα φίδι νὰ σέρνεται μέσα του ἀπὸ τὸ στόμα του. Δοκίμασε μιά φοβερὴ ἀηδία καὶ τινάχτηκε πάνω, ὅποτε ἀκούει μιά φωνὴ νὰ τοῦ λέει:

Κατάπιες στὸ ὄνειρό σου φίδι καὶ δὲν σοῦ ἄρесе. Τὸ ἴδιο δὲν μοῦ ἄρесе κι ἐμένα νὰ βλέπω τὰ ἔργα σου.

Ὁ Συμεὼν δὲν εἶδε κανένα, ἄκουσε μόνο μιά φωνή, τελείως ἀσυνήθιστα γλυκεῖα καὶ ὠραία. Ἡ ἐνέργειά της ὑπῆρξε ὅμως συγκλονιστικὴ. Ὁ Γέροντας πίστευε χωρὶς ν' ἀμφιβάλει καθόλου πῶς ἦταν ἡ φωνὴ τῆς ἴδιας τῆς Θεοτόκου. Μέχρι τὸ τέλος τῆς ζωῆς του εὐχαριστοῦσε τὴ Θεομήτορα, γιατί δὲν τὸν σιχάθηκε, ἀλλὰ εὐδόκησε νὰ τὸν ἐπισκεφθεῖ ἡ ἴδια καὶ νὰ τὸν σηκώσει ἀπὸ τὴν πτώση. Ἐλεγε:

Τώρα βλέπω πόσο σπλαχνίζονται τὸν λαὸ ὁ Κύριος καὶ ἡ Μητέρα τοῦ Θεοῦ. Σκεφθῆτε, ἡ Θεομήτωρ ἦλθε ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς νὰ μέ συμβουλευσει, ἐνῶ ἤμουν νέος καὶ ἁμαρτωλός.

Τὸ ὅτι δὲν ἀξιώθηκε νὰ δεῖ τὴ Δέσποινα, τὸ ἀπέδιδε στὴ ρυπαρότητα, μέσα στὴν ὁποία βρισκόταν τότε.

Αὐτὴ ἢ δευτέρη κλήση εἶχε σάν πρῶτο ἀποτέλεσμα τὴ ριζικὴ ἀλλαγὴ τῆς ζωῆς του, πού εἶχε πάρει στραβὸ δρόμο. Ὁ Συμεὼν αἰσθάνθηκε βαθειὰ ντροπὴ γιὰ τὸ παρελθόν του καὶ ἄρχισε νὰ μετανοεῖ θερμὰ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Γεννήθηκε

μέσα του ή πικρή γεύση τής αμαρτίας, κι αυτό άλλαξε τή στάση του άπέναντι σ' όλα τά πράγματα»¹⁴.

Παρθένε χειραγωγήσον...

Πόσες φορές δέν είμαστε άπελπισμένοι για όποιαδήποτε άλλαγή δική μας ή τών παιδιών μας, φυσικών και πνευματικών. Αισθανόμαστε άδύνατοι νά επέμβουμε, ό λόγος μας είναι άνίκανος νά κινήσει τό συνομιλητή μας προς όποιαδήποτε κατεύθυνση. Τό «κακό» είναι ότι πολλές φορές οί άνθρωποι άπευθύνονται σέ μās πιστεύοντας στίς δυνατότητές μας και άγνωώντας τίς άδυναμίες μας, ότι δέν μπορούμε δηλαδή νά βοηθήσουμε καιρία και ούσιαστικά.

Έκείνες τίς στιγμές δέν πρέπει νά άποθαρρυνόμαστε. Βρισκόμαστε όπως και ό Χριστός βρισκόταν, προς στιγμή, άδύναμος επάνω στό Σταυρό και ύπέδειξε νέες σχέσεις πού θά μπορούσαν νά λειτουργήσουν αντιδοτικά. Ό λόγος Του άπευθυνόταν στή μητέρα του και τόν άγαπημένο του μαθητή: «γύναι, ίδε ό υίός σου ... ίδε ή μήτηρ σου» (Ίωάννου ιθ' 27).

Ό λόγος μας, παρακλητικός, μπορεί νά άπευθυνθεί στήν Παναγία Μητέρα για νά χειραγωγήσει Έκείνη τά παιδιά μας και νά τά οδηγήσει πάλι στό Χριστό, τή μοναδική οδηγητική εικόνα, «ός έστιν εικών του Θεού του άοράτου» (Κολοσσαείς α' 12) και όδός πού οδηγεί προς τόν Πα-

τέρα. «Ουδείς έρχεται προς τόν πατέρα, ει μή δι' έμοϋ» (Ίωάννου ιδ' 6)¹⁵. Έτσι έντασσόμαστε όλοι στή μεγάλη οικογένεια του Θεού έναλλασσόμενοι σέ ποικίλους και διαφόρους οικογενειακούς ρόλους. Μοναδικό μας μέλημα είναι νά κάνουμε τό θέλημα του Πατέρα πού συνιστά προϋπόθεση αυτής τής μεγάλης ένταξης. Ό ίδιος ό Κύριος μās είπε: «όςτις γάρ αν ποιήση τό θέλημα του πατρός μου του έν ουρανοίς, αυτός μου άδελφός και άδελφή και μήτηρ έστιν» (Ματθαίου ιβ' 50)¹⁶.

Έμείς, δέν έχουμε νά κάνουμε τίποτε άλλο αυτήν τήν ώρα από τό νά άπευθυνθοϋμε στήν Παναγία μέ τά λόγια του άποστόλου του μικροϋ έσπερινού του Σαββάτου και νά Τής ποϋμε: «... Παρθένε χειραγωγήσον προς τήν μακαρίαν αντίδοσιν»!

Έτσι όδηγημένοι από εικόνα σέ εικόνα και άποκρυπτογραφώντας διαδοχικά τό μήνυμά τους, μπορούμε τελικά νά βροϋμε τόν άσφαλή δρόμο τής έπιστροφής, νά σταθοϋμε μπροστά στήν Πύλη του Ούρανού και νά εισέλθουμε στή Βασιλεία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Τις αντιδράσεις μας για τὰ γεγονότα τῆς Κίνας δημοσιεύσαμε στό τεῦχος τοῦ «Ἐφημερίου» τῆς 1/15 Ἰουλίου 1989, σ. 208-209 μέ τό χαρακτηριστικό τίτλο: Ἐπιμνημόσυνη δέηση. Τό ἄρθρο μας ἐκεῖνο ἀναδημοσιεύτηκε στό ἀνάτυπο **Θεραπευτική διακονία**, Ἀθήνα 1989, σ. 74-82.

2. Γιά τὰ ψυχολογικά φαινόμενα πού ἀναφέραμε στό κείμενο βλ. Χριστοδοῦλου Χ. Τομασίδη, **Εἰσαγωγή στήν Ψυχολογία**, Ἀθήνα, Ἐκδ. «Δίπτυχο»: Σειρά Σύγχρονη Ψυχολογία, 1982, σ. 83, 102, 118-124.

3. «Συνηγορική διαφήμιση» ἦταν ὁ τίτλος ἐνός ἀπό τὰ στρογγυλά τραπέζια τοῦ 3ου Συνεδρίου Διαφήμισης πού εἶχε ὀργανώσει ἡ Ἑνώση Διαφημιστικῶν Ἐταιριῶν Ἑλλάδας στήν Ἀθήνα, στίς 15 καί 16 Ἰουνίου 1988.

4. Βλ. Τομασίδη 1982, σ. 144-145. Πρβλ. καί Ἀ. Μ. Σταυροπούλου, **Μορφές ποιμαντικῆς διακονίας**, Ἀθήνα 1986, σ. 103-105. Εἶχε ἤδη γραφτεῖ καί δημοσιευτεῖ τό ἄρθρο στό τεῦχος Ἰανουαρίου 1990, σ. 16-18, ὅταν ἔλαβα μέ τό ταχυδρομεῖο τό θαυμάσιο ἀφιέρωμα τοῦ περ. «le Supplement» (τεῦχος 171, Δεκέμβριος 1989) μέ θέμα: La rue et l' image (ὁ δρόμος καί ἡ εἰκόνα). Τό ὅλο τεῦχος ἐξέθετε τό ὀξύ πρόβλημα κοινωνικῆς ἠθικῆς πού συνδέεται μέ τήν κυκλοφορία εἰκόνων σέ δημόσιους χώρους. Συνιστῶ ἀνεπιφύλακτα τή μελέτη τῶν σελίδων του.

5. Γιά τὰ στάδια τοῦ πειρασμοῦ βλ. γενικά Thomas Spidlik, *La spiritualité de l' orient chrétien*, Manuel systématique, Ρώμη 1978, σ. 236-237. Βλ. ἐπίσης στό Πηδάλιο (σ. 701-703 μέ τίς ἀντίστοιχες ὑποσημειώσεις) τήν ἐρμηνεία καί τὰ σχόλια τοῦ ἀγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου

στούς κανόνες Β', Γ', Δ' και Ε' του αγίου Ιωάννου του Νηστευτού. Πρβλ. και Π. Ε. Χριστινάκη, **Ἡ ἀπόπειρα ἐκκλησιαστικοῦ ἐγκλήματος** (δ.δ.), Ἀθήνα 1978, σ. 360-371. Ἡ διδασκαλία τοῦ αγίου Ιωάννου τῆς Κλίμακος βρίσκεται στὸν ΙΕ' λόγο του «περὶ ἀγνεΐας καὶ σωφροσύνης», παράγραφο ογ'· βλ. ἔκδοση Ἀρχιμ. Ἰγνατίου, Ἰ. Μ. Παρακλήτου, Ὁρωπὸς Ἀττικῆς 1978, σ. 210-211.

6. Ἐκδοση «Ἀστέρος» 1976, σ. 192.

7. Ἐπιτυχή διατύπωση αὐτῆς τῆς διαδικασίας κάνει ὁ Σύμεων ὁ Μεταφραστής στὴν ὄγδοη εὐχή (Η') τῆς Ἀκολουθίας τῆς Θ. Μεταλήψεως: «Ὁ τῆ ταφῆ σου τὰ τοῦ ἄδου σκυλεύσας βασιλεια, θάψον μου διὰ τῶν ἀγαθῶν λογισμῶν τὰ πονηρὰ διαβούλια, καὶ τὰ τῆς πονηρίας πνεύματα διασκέδασον».

8. Βλ. ἄρθρο μου, Ἀνάπτυξη. Νέες προοπτικὲς — Θεολογικὴ προσέγγιση, στὸν «Ἐφημέριο» 1987, σ. 88-89, 112-114.

9. Περισσότερα γι' αὐτὸ βλ. στὸ ἄρθρο μου, Βορρᾶς καὶ Νότος. Ἀλληλεξάρτηση, Ἀλληλεγγύη, Ἀνάπτυξη, στὸ περ. «Πάντα τὰ ἔθνη», τεύχος 24, 4/1987, σ. 24-26.

Ἐφέτος ἡ καμπάνια γιὰ τὸν ἕνα κοινὸ κόσμον (one world) θὰ ἔχει ὡς κορυφαία ἐκδήλωσή της τὴν ὕψωση τοῦ «Δένδρου τῆς Ζωῆς» στίς 30 Μαΐου 1992 σὲ ὅλες τὶς Εὐρωπαϊκὲς μεγαλοπόλεις. Στόχος της εἶναι «νά σωθεῖ ἡ Γῆ» (save the earth) κάνοντας συνειδητὸ στὸν κάθε εὐρωπαῖο πολίτη τὸν κίνδυνον ποὺ διατρέχει ἡ Γῆ μας. Εἶναι μιὰ προσπάθεια γιὰ νὰ ἀσκηθεῖ πίεση ἀπὸ παντοῦ στοὺς ἀρχηγούς τῶν 176 κρατῶν, ποὺ θὰ συναντηθοῦν στὸ Ρίο ντέ Τζανέιρο στὴ Διεθνή Σύσκεψη τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν γιὰ τὸ Περιβάλλον καὶ τὴν Ἀνάπτυξη, ἀπὸ 1 ἕως 12 Ἰουνίου 1992.

10. Ἐδῶ, θέλω νὰ ἐπισημάνω στὴν προσοχή τῶν ἀναγνωστῶν μιὰ πολύτιμη ἔκδοση ποὺ ἀφορᾷ στὸ Νερό. Water is Life (τὸ νερὸ εἶναι ζωὴ) εἶναι ὁ τίτλος τῆς (κυκλοφορεῖ καὶ στὰ γαλλικά). Ἐπιστημονικὴ ἐκδότις καὶ συγγραφέας εἶναι ἡ κυρία Ἐλένη Βρέττα - Κουσκολέκα, χημικός

ἐδάφους, ἡ ὁποία προετοίμασε τὸ δίτομον αὐτὸ ἔργο κατ' ἐντολήν τοῦ Περιβαλλοντικοῦ Προγράμματος τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν (UNEP) καὶ τοῦ Διεθνoῦς Συνδέσμου Ὁδηγῶν (WAGGGS). Τυπώθηκε στὴν Ἀθήνα τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1991 (τ. I: Facts and Incentives — Δεδομένα καὶ κίνητρα, 96 σ· τ II: Educational Material — Ἐκπαιδευτικὸ ὕλικό, 104 σ.).

11. Τὸν ὄρον δανερίζομαι ἀπὸ τὸν τίτλον ἐκθεσης τοῦ ζωγράφου Τανιμανίδη «Ὁ μεταβολισμὸς τῆς εἰκόνας - 1990», ποὺ ἔγινε στὴν Πινακοθήκη Πιερίδη τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1991.

12. Ὁ Παρατηρητής, στὴν «Καθημερινή» τῆς 24ης Ἰουλίου 1990, εἶχε ἐπισημάνει τὶς «παρενέργειες» τέτοιου τύπου «εἰκόνων» καὶ «μηνυμάτων» καὶ περίμενε ὅτι οἱ «πνευματικοὶ μας ταγοί» — οἱ κοινωνιολόγοι καὶ οἱ ψυχολόγοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπικοινωνιολόγοι — θὰ εἶχαν «εὐαίσθητοποιηθεῖ» καὶ θὰ εἶχαν ἤδη ἀσχοληθεῖ μὲ τὰ προβλήματα τῶν παρενεργειῶν καὶ μὲ τὰ «παράσιτα» αὐτὰ στίς ἐπικοινωνίες. Θέλω νὰ πιστεῦω ὅτι ἡ σειρά τῶν ἀρθρῶν στὸν «Ἐφημέριο» ἔδειξε ἀρκούντως αὐτὸν τὸν προβληματισμό. Βλ. καὶ ὅσα ὁ ἐπίκουρος καθηγητὴς Κοινωνιολογίας στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν κ. Νικόλαος Χ. Τάτσης ἔγραψε σχετικὰ μὲ τὶς δυνατότητες τῶν συγχρόνων μέσων ἐπικοινωνίας μὲ ἀφορμὴ τὴν «πρωτότυπη ἐμπειρία» ποὺ εἶχαμε ὅλοι κατὰ τὴν μετάδοσιν εἰδήσεων γιὰ τὸν πόλεμον τοῦ κόλπου ἀπὸ τὸ CNN («Ἡ Καθημερινή» 15 Φεβρουαρίου 1991: «Τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ τοῦ CNN»). Ἐπισημαίνουμε ἀκόμα στοὺς ἀναγνώστες μας τρία πρόσφατα σχετικὰ δημοσιεύματα στὴν ἐφημερίδα «Ἡ Καθημερινή» τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου 1991. Στίς «ἑπτὰ ἡμέρες» τῆς 6ης τοῦ μηνὸς (σ. 48-50) τὸ ἄρθρον: Ὅταν ἡ διαφήμιση προκαλεῖ, ἀναφέρεται στὴ διαφημιστικὴ ἐκστρατεία τῆς Μπένετον (νεογέννητο μὲ τὸν ὄμφαλιον λῶρον) καὶ τὶς ἀντιδράσεις ποὺ προκάλεσε. Συναφὲς μὲ τὴν «ἐκπαίδευση» τοῦ λαοῦ ποὺ ἔχει ἀναλάβει ἡ διαφήμιση ἦταν καὶ τὸ σημείωμα τοῦ Παρατηρητῆ στὸ φύλλον τῆς 11ης τοῦ μηνὸς μὲ τίτλον: Τὰ σκυλιὰ

του Παβλώφ... Τούς κινδύνους μιᾶς «τηλεχειραγώγησης» ἐπισημαίνει κι ὁ Παντελῆς Μπουκαλάς στό φύλλο τῆς 22ας Ὀκτωβρίου στό ἄρθρο του: Τό κράτος τῶν διαφημίσεων (τό τηλεοπτικό μήνυμα ὡς μέσο ἐπιβολῆς συμπεριφορῶν).

13. Γιά τούς κυριώτερους τύπους τῆς Θεοτόκου βλ. λῆμμα τοῦ Κ. Καλοκύρη, «Μαρία» (Εἰκονογραφία), στή Θ.Η.Ε. τ. 8, 1966, στ. 685-707 (Ἡ Ὁδηγήτρια, στ. 688). Παναγία Ὁδηγήτρια παριστάνει καί τό σχέδιο πού ἀποτυπώνουμε στό ὀπισθόφυλλο. Προέρχεται ἀπό τό χειρόγραφο ψαλτήρα Hamilton τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βερολίνου. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ περιγραφή τέτοιας φορητῆς εἰκόνας ἀπό τόν ἱ. Φώτιο στή δέκατη ἑβδομη ὁμιλία του πού ἔγινε στό ναό τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐνώπιον τῶν αὐτοκρατόρων Μιχαήλ τοῦ Γ' καί Βασιλείου τοῦ Α' τήν 29η Μαρτίου τοῦ 867 (Μ. Σάββατο), «ὅτε τῆς Θεοτόκου ἐξεικονίσθη καί ἀνεκαλύφθη μορφή» καθὼς ἀναγράφεται στήν ἐπιγραφή τῆς ὁμιλίας. «Καί ὁ Μιχαήλ καί ὁ Φώτιος εἰς τὰς σφραγίδας τῶν εἰχόν ἀποτυπώσαι τήν μορφήν τῆς Θεοτόκου τῆς Ὁδηγήτριας». Τά σχέδια καί τήν ὁμιλία βλ. στόν Βασίλειο Λαοῦρδα, **Φωτίου Ὁμιλίας**, Ἐκδοσις κειμένου, εἰσαγωγή καί σχόλια, στό ὑπ' ἀριθ. 12 Παράρτημα τῶν «Ἑλληνικῶν», Θεσσαλονίκη 1959 (Πίναξ IV, σ. 164-172· σ. 91-93* [60*] καί 257).

14. Ἀρχιμανδρίτου Σωφρονίου, **Ὁ Ἅγιος Σιλουανός ὁ Ἀθωνίτης (1866-1938)**, μετάφραση ἀπό τά ρωσικά, Ἔσσεξ Ἀγγλίας, Ἱ. Μονή Τιμίου Προδρόμου, 1990, σ. 13-14.

15. Περισσότερα γιά τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ὡς ὀδηγητικῆς εἰκόνας, βλ. σέ εἰσήγησή μου στόν τιμητικό τόμο γιά τά 70 χρόνια τοῦ Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ κ. Εὐαγγέλου Θεοδώρου, **Ἀξίες καί πολιτισμός**, Ἀθήνα, Ἐκδ. «Τῆνος» 1991 μέ τίτλο: «Προσωπικά καί πνευματικά μέσα γιά τή δημιουργική ἀντιμετώπιση τοῦ χάους» (σ. 65-83).

16. Γιά τή σημασία τῆς «πνευματικῆς συγγενείας» μέ τό Χριστό ἀκόμη καί τῆς Θεοτόκου, βλ. ωραιότατες σελίδες στηριγμένες στήν πατερική παράδοση, στήν ἀξιόλογο

διδακτορική διατριβή τῆς Ἀμαλίας Σπουρλάκου - Εὐτυχιάδου, **Ἡ Παναγία Θεοτόκος τύπος χριστιανικῆς ἀγιότητος**, Ἀθήνα 1990, σ. 394-406. Ἡ συγγραφεύς ἔχει μάλιστα ὡς προμετωπίδα τοῦ βιβλίου τῆς τόν στίχο τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκά «Μήτηρ μου καί ἀδελφοί μου οὐτοί εἰσιν οἱ τόν λόγον τοῦ Θεοῦ ἀκούοντες καί ποιῶντες» (ἡ' 21). Ὁ Ὁριγένης λέγει χαρακτηριστικά: «προκριτέα ἢ κατά Θεόν συγγένεια τῆς κατά σάρκα» (ὁ.π. σ. 395).

ΤΟ ΦΥΛΛΑΔΙΟ «Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΩΝ
ΕΙΚΟΝΩΝ», ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ. ΣΤΑΥ-
ΡΟΠΟΥΛΟΥ, ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ, ΣΕΛΙ-
ΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ, ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟ-
ΔΕΤΗΘΗΚΕ ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΤΗΣ Α-
ΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΔΙΑΚΟΝΙΑΣ, ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑ-
ΣΜΟ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΤΗΣ.

Σειρά: «Φυλλάδια Έπικαιρότητας»

1. Διάλογος με ένα νέο (Άρχιμ. Νικ. Πρωτοπαπά)
2. Στο κατώφλι του άργου θανάτου (π. Γ. Ζαμπέλη)
3. Γάμος, μυστήριο αγάπης (Ευαγγέλου Π. Λέκκου)
4. Τά κόμικς (Κ. Γ. Παπαδημητρακοπούλου)
5. Φεμινισμός και Έκκλησία (Μητροπ. Δημητριάδος Χριστοδούλου)
6. Ή εξυπνάδα των Νεοελλήνων (Καθηγ. Παναγ. Μπούμη)
7. Στο προσκέφαλο του άρρώστου
8. Άνθρωπος και φυσικό περιβάλλον (Έπισκόπου Άχελώου Εύθυμίου)
9. Άθλητισμός (Γ. Θ. Πρίντζιπα)
10. Ή άπειλή του Αids (Στ. Κοτταρίδη)
11. Οικολογία και ειρήνη (Άπ. Νικολαΐδη)
12. Ή Όρθόδοξη Έκκλησία μας (Άρχιμ. Νικ. Πρωτοπαπά)
13. Ή Άγία Γραφή, βιβλίο αγάπης και ειρήνης (Μαρίας Ματζάρη - Μιχαήλ)
14. Έρωτήματα για τον Άντίχριστο, τό 666, τον Ε.Κ.Α.Μ. (Μητροπ. Άλεξανδρουπόλεως Άνθίμου)
15. Έμεις και τό παιδί μας (Μαρίας Ματζάρη - Μιχαήλ)
16. 1992: άπειλή ή έλπίδα; (π. Γ. Μεταλληνού)
17. Τό Μυστήριο τής Ήερας Έξομολόγησεως (Β. Μουστάκη †)
18. Πώς αντιμετώπιζεται τό πένθος; (έπιμ. π. Ίω.Κωστώφ)
19. Τό άλάθητο τής Όρθοδοξίας (Καθηγ. Π. Μπούμη)
20. Έκτρώσεις: φεμινιστική, νομική, ιατρική, δημογραφική έποψη και ή θέση τής Έκκλησίας (Εύαγγ. Λέκκου)

21. Τά άποτελέσματα τής άμαρτίας (Μητροπ. Σισανίου και Σιατίστης Άντωνίου)
22. Όρθόδοξη ευσέβεια: εκκλησιασμός, έξομολόγηση, θ. Κοινωνία (Μητροπ. Άλεξανδρουπόλεως Άνθίμου)
23. Ή Κυριακή Προσευχή («Πάτερ ήμών...»)
24. Ή διδασκαλία των Μακαρισμών
25. Ή δύναμη τής Προσευχής («Πάτερ ήμών...») Άθ. Δεληκωστόπουλου
26. Ή δύναμη τής Πίστεως («Πιστεύω...») Άθ. Δεληκωστόπουλου
27. Ή υπάρχουν έξωγήϊνοι; (π. Ίω. Κωστώφ)
28. Οι παραβολές του Κυρίου (μετάφρ. Άγ. Βλάχου, εικονογράφηση Φ. Κόντογλου)
29. Ό νέος άγιος, ιερέυς Νικόλαος Πλανάς (άρχιμ. Νικ. Πρωτοπαπά)
30. Σέ άναζήτηση του ληστή (άρχιμ. Γερβ. Ραπτόπουλου)

K.A. 99.19.034

ISBN 960-315-122-X